

Inž. Zlatko Kolić

Zavod za sjemensku kontrolu, Zagreb

PROBLEMI SJEMENSKE SLUŽBE

1. PREGLED I ANALIZA SADAŠNJEG STANJA U SJEMENSKOJ PROIZVODNJI I KONTROLI

Nalazimo se u razdoblju u kojem je uspjelo probiti otpor konzervativnih shvaćanja u primjeni savremene agrotehnike kod proizvodnje glavnih ratarskih kultura, pa je širom otvoren put daljem povećanju proizvodnje po jedinici površine i poboljšavanju sortnog kvaliteta.

Međutim, pored tehničke opreme u obradi zemljišta i njezi usjeva, pored ulaganja velikih financijskih sredstava za unapređenje proizvodnje i osposobljavanje stručnih kadrova u primjeni agrotehnike, potrebno bi bilo izgraditi i usmjeriti sjemensku službu u pravcu učvršćenja uspjeha u proizvodnji ratarskih kultura da bi dalje krenuli naprijed. S tim u vezi treba neprestanim pokusima provjeravati količinu i kvalitet proizvodnje osnovnog sjemenskog materijala da bi se utvrdilo da li postoji kretanje naprijed ili zastoj i nazadovanje u proizvodnji i razraditi po sortama i njihovim kategorijama standarde proizvodnih kvaliteta, da bi imali sigurni putokaz u uspjesima proizvodnje i da likvidiramo nesigurnost i stihijnost stanja u kojem se nalazimo.

Sadašnja praksa na objektima poljoprivrednih ustanova, koje su zadužene za oplemenjivanje i proizvodnju početnog sjemenskog materijala ne osniva se na čvrsto postavljenim kriterijima kvaliteta za svaku sortu niti postoji organ koji bi te kriterije metodički utvrđivao, pa u praksi ulazi u proizvodnju početni sjemenski materijal koji je selekcionar po svojoj najboljoj subjektivnoj ocjeni odredio za daljnja umnažanja. Prema tome u sortnoj proizvodnji radi se bez zajednički utvrđenog kriterija na osnovu kojeg bi se jedinstveno utvrdili i ocjenjivali postignuti rezultati.

U pogledu zadataka i rada Savezne sortne komisije treba primijetiti, da su njezini zadaci i rad ograničeni na potvrđivanje i registraciju novih sorti, koje se nalaze u proizvodnji, a proučavanje i donošenje metodike postavljanja pokusa s početnim sjemenskim materijalom u cilju utvrđivanja vrijednosti proizvodnje, komisija nije preuzela u svoj zadatak niti se registracijom sorte prati kretanje postignutih rezultata sa sortom.

Sam postupak priznavanja sorti prilično je neelastičan i dugotrajan, tako da se može desiti da se sorta još u stadiju priznavanja eliminira iz proizvodnje zbog njezine nesposobnosti da uspješno izdrži konkurenciju s odgovarajućim drugim sortama. Metodiku postavljanja pokusa sa sortom u cilju njezina priznavanja trebali bi postaviti tako, da daje u što kraćem vremenu široki uvid u morfologiju i svojstva sorte, da bi se mogla sprovesti njezina registracija, ali, bi se morali obavezno prikupljati podaci o sorti koji bi mogli pružiti uvid u njezino kretanje u proizvodnji, kao i u uspjehe i neuspjehe sa sortom. Bilo bi naročito važno, da postoji regulativni organ koji bi mogao davati autoritativne indikacije o kretanju sorte u proizvodnji i davati obavezne preporuke zainteresiranim organizacijama u pogledu sortne proizvodnje.

U pogledu samih oplemenjivača sorti i hibrida treba istaknuti, da kod nas postoji u zaštiti autorskih prava oplemenjivača sorte i hibrida znatna pravno-regulatorna praznina. Postojeći Zakon o patentima i tehničkim unapređenjima ne odnosi se na zaštitu sorte i hibrida nego samo na industrijsko-tehnički materijal i zanatlijske izrađevine, što je jasno iz čitavog zakonskog teksta. Zakon ne sadrži ni riječi o postupku sa biološkim materijalom koji posjeduje ne samo morfološka svojstva nego i svojstva umnažanja i prenošenja svojstava na slijedeće generacije, što je upravo bitno pri zaštiti sorte.

Isto tako trebalo bi prema savremenim uvjetima međunarodnog prometa sjemenske robe odrediti da se pod sjemenskom robom podrazumijeva sortna sjemenska roba, a nesortna sjemenska roba mogla bi se samo u nekim određenim slučajevima tolerirati i to kod vrsta biljaka kod kojih još ne proizvodimo sorte. U svakom slučaju trebalo bi predvidjeti brzo uklanjanje nesortne sjemenske robe iz prometa, jer većina evropskih država u koje izvozimo sjemensku robu daju prednost uvozu sortne sjemenske robe, a nesortnu kupuju samo u slučaju pomanjkanja sortne. Time su stavljeni naši zavodi, koji se bave oplemenjivanjem bilja, pred bitan i odgovoran zadatak da stave u promet u što kraćem vremenu sortno sjeme, u prvom redu djetelinsko i travno, koje izvozimo, jer nam u protivnom sigurno prijeti gubitak tržišta.

Nadalje, treba napomenuti, da je kontrola proizvodnje sortne sjemenske robe, počevši od početnog sjemenskog materijala koji se stavlja u promet pa do krajnje reprodukcije sadašnjim zakonskim propisima, postavljena nerealno i u cjelini ostala neregulirana, kao što bi to moralo biti u sistemu uređenog sjemenarstva. Tako npr. odredba Zakona o prometu sjemenske robe, kojom su naučno-istraživačke ustanove obavezane da vrše nadzor proizvodnje sortne sjemenske robe, nije jasna jer se ne vidi da li selekcioner vrši sam sebi nadzor proizvedenog početnog sjemenskog materijala ili taj nadzor vrši druga naučna ustanova. Osim toga, naučnim ustanovama stavljeni su u dužnost zadaci nadzora nad reproduktivnom sjemenskom robom na površinama od desetak hiljada hektara, što je praktično nemoguće izvršiti. Nadalje, nije jasno koje sve poslove obuhvaća takav nadzor proizvodnje i tko je materijalno odgovoran za vršenje tih poslova odnosno za pravne posljedice koje će imati vršenje nadzora. Sve su to otvorena pitanja koje je trebalo preciznije i jasnije rješavati u interesu unapređenja sjemenarstva. U sadašnjoj praksi još uvijek je dosta raširena, a katkad je i opravdano nepovjerenje proizvođača u naučnoj ustanovi, što je obzirom na značaj početnog sjemenskog materijala sasvim nepravilno, a reproduktivni sjemenski materijal ocjenjuju poljoprivredne stanice po suviše široko i neprecizno postavljenoj šabloni, koja ni iz daleka ne obuhvaća sve elemente na osnovu kojih bi se jasno mogao utvrditi bolji kvalitet sjemenskog usjeva od kvaliteta usjeva za prehrambenu proizvodnju. Posljedica takve prakse još uvijek je dosta raširena, a katkad je i opravdano, nepovjerenje proizvođača u sortni kvalitet sjemenske robe koju plombiranu kupuju preko zadruga. Tome treba dodati i činjenicu, da nikakvim propisom nije utvrđena odgovornost stručnjaka odnosno ustanove koja vrši nadzor proizvodnje, i u slučaju spora sva materijalna odgovornost pada na organizaciju koja sjemensku robu prodaje, premda ona nije sudjelovala u utvrđivanju kvaliteta sjemenske robe, što opet stvara potpunu sigurnost i destimulira organizacije koje prodaju sjemensku robu. Svakako bi trebalo utvrditi stručnu kvalifikaciju, praksu i odgovornost službenika koji vrše pregled i ocjenjivanje sjemenskih usjeva, a ne samo odrediti ustanove koje će to vršiti. Postoji i mišljenje da je obavljanje nadzora nad kvalitetom sortnih usjeva birokratski postupak koji naprosto poskupljuje sjemensku robu i da treba jamstvo za kvalitet sjemenske robe prepustiti konkurentskoj borbi između proizvođača odnosno organizacija koji sjemensku robu prodaju. Međutim, treba odmah naglasiti, da je pri izvozu neophodno potreban sortni test za sjemensku robu, koji je opet nemoguće imati bez sistema kontrole u proizvodnji, a i u unutrašnjem prometu neće biti povjerenja u sjemensku robu bez jasne i objektivne dokumentacije. Osim toga, ostaje činjenica da je za sistem zdrave konkurencije potreban ne samo jaki ekonomski stimulans- nego i visoki stepen tehničke opreme i stručne spreme, a ti su nam elementi još vrlo manjkavi i trebat će još mnogo vremena, rada i borbe da bi jedan od regulatora kvalitete u prometu mogao postati socijalistička solidnost u poslovanju i trgovini. Dok ne postignemo taj stepen, potrebni su instrumenti javnog nadzora.

U vezi s uređenjem sistema kontrole sortnosti sjemenskih usjeva treba ovdje konačno istaći da su sve napredne države ovaj problem vrlo ozbiljno shvatile i osigurale zakonske instrumente priznavanja sortnosti usjeva i sjemenske robe. Tako npr. zavodi za ispitivanje sjemena u Kopenhagenu, Zürichu, Hamburgu, Hohenheimu, Wageningen, Cambridgeu, Parizu i drugdje, primaju početni sjemenski materijal na sortno ispitivanje, tako da određene količine sjemena koje je određeno za proizvodnju početnog sjemenskog materijala stavlja u vegetativne pokuse prema određenim pravilima, u kojima se ima odrediti stepen čistoće sorte i u kojem stepenu sortni materijal odgovara postavljenom standardu za sortu. Standard za sortu po-

stavlja ili sam selekcioner ili organizacija koja je postavljena od države ili poljoprivredne komore da ocjenjuje vrijednost sorti i hibrida. Prema tome ovdje imamo dva momenta: 1. jedna nezavisna stručna i objektivna ustanova postavlja pokuse; 2. jedna vrhunska komisija stručnjaka na osnovu tih pokusa procjenjuje vrijednost sorte i hibrida. Mislimo da bi se i kod nas moglo ići sličnim putem u priznavanju početnog sjemenskog materijala priznate sorte. To priznavanje trebalo bi svakako decentralizirati po pojedinim republikama.

U vezi s utvrđivanjem standarda kvaliteta za sorte i hibride trebalo bi u svakoj republici uvesti i sortnu listu u koju bi se upisivale sorte i hibridi u proizvodnji, a brisale iz nje one kojima je standard kvaliteta pao ispod nivoa na kojemu ne mogu izdržati konkurenciju boljih sorti i hibrida. Ovu listu trebao bi da vodi isti organ koji je ovlašten i da vrši priznavanje početnog sjemenskog materijala, a upis i brisanje sorte trebala bi da određuje poljoprivredno-šumarska komora svake republike na prijedlog posebne stručne komisije.

U pogledu proizvođača sjemenske robe, koji su sve socijalističke organizacije, treba utvrditi da oni nisu dovoljno stimulirani za proizvodnju reproduktivne sjemenske robe sadašnjom politikom cijena sjemenske robe i već samim tim faktom postoje slabe garancije za realnost sortnih kvaliteta označenih u dokumentima za promet. Vrlo je česta pojava da organizacija pšenicu sa usjeva, koji su bili podvrgnuti nadzoru proizvodnje, pošalje izravno u mlin prodajući je kao običnu merkantilnu robu, jer ne nalazi računa u paušalu za doradu i osposobljavanje sjemenske robe za promet i s time u vezi upotrebljene radne, sprežne i motorne snage i gubitka vremena. Te pojave svakako izazivaju poremećaje u planiranju sjemenske proizvodnje i raspodjele, pa se u slučaju pomanjkanja kontrolirane proizvodnje često uzima »na oko« bolja merkantilna pšenica za sjetvu. Nadalje, sjemenskom proizvodnjom bave se i oni proizvođači kojima često manjkaju vrlo potrebna oruđa za obradu zemljišta, prihranjivanje i zdravstvenu zaštitu usjeva, koji ne raspolazu s ispravnim prostorijama za smještaj, čuvanje i doradu priroda, ni proizvedene sjemenske robe, niti postoji organizacija koja bi u tom pogledu vršila kontrolu.

Prema tome, da bi se svi ti nedostaci uklonili, potrebno je u prvom redu u politici cijena sjemenske robe pristupiti stimulaciji proizvođača i istovremeno poduzeti efikasne kontrolne mjere da bi povišena cijena sjemenske robe zaista odgovala i boljem kvalitetu robe. U vezi s tim trebalo bi provesti registraciju proizvođača sjemenske robe putem poljoprivredno šumarskih komora, čime bi se direktno utjecalo na njihovo osposobljavanje za sjemensku proizvodnju, čuvanje i doradu. Međutim registracija proizvođača sjemenske robe pod današnjim uvjetima ne bi imala nikakav efekat zbog njihove slabe zainteresiranosti za sjemensku proizvodnju.

U pogledu dorade i čuvanja sjemenske robe ni do danas nisu donijeti nikakvi propisi o smještaju i čuvanju sjemenske robe, o čistionicama, skladištima, sušarama i prodavaonicama sjemenske robe, niti su predviđene kvalifikacije radnika i njihovo osposobljavanje, za rukovanje sjemenskom robom. U pogledu kvalificiranih radnika u sjemenarstvu mi stojimo vrlo loše, pa je česta pojava da se sa sjemenskom robom u novosagrađenim skladištima i drugim objektima potpuno nepravilno postupa i u neznanju nanosi velika šteta kvaliteti sjemenske robe. O tome svjedoči još uvijek veliko otpisivanje raznih vrsti neklijave sjemenske robe u privrednim organizacijama koja je prije vremena izgubila klijavost zbog neispravnog postupka u skladištu.

Sjemenska kontrolna služba, u Zakonu o prometu sjemenske robe dotaknuta je samo dvjema odredbama. Jednom odredbom se obavezuju organizacije da moraju svu sjemensku robu u prometu davati na dokumentaciju kvaliteta, a drugom se određuje da će tu dokumentaciju vršiti ovlaštene ustanove za ispitivanje sjemena. Uz spomenutu odredbu o dokumentaciji sorte sjemenske robe od strane naučnih ustanova, ovo su sve zakonske odredbe o sjemenskoj kontrolnoj službi. Nema nikakvih odredaba o osiguranju samostalnosti i objektivnosti ustanova i organa koji će vršiti zadatke iz te službe, ustanove za ispitivanje sjemena označene su u zakonu linearno, bez obzira na to tko ih osniva i financira i koju sjemensku robu dokumentiraju. Tako npr. nema odredaba o ustanovama koje će dokumentirati kvalitet sjemenske robe pri izvozu i uvozu. Strani kupci naše sjemenske robe traže dokumente o kvaliteti izdane po propisima Međunarodne organizacije za ispitivanje sjemena (ISTA). Takve dokumente može izdavati samo ustanova koja je učlanjena u

tu organizaciju i koja za to učlanjenje ima ovlaštenje vlade države iz koje se sjemenska roba izvozi. Jasno je da takva ustanova mora raspolagati i s prvoklasnim stručnim kadrom i laboratorijem, opremljenim prema propisima te međunarodne organizacije, o čemu svemu ne postoji nikakav propis. U praksi, Savezni sekretarijat za poljoprivredu i šumarstvo izdao je za pet zavoda formalna ovlaštenja za vršenje te dokumentacije (jedan zavod u Beogradu, Novom Sadu, Zagrebu, Ljubljani i Banjoj Luci), ali nikakvom odredbom nije normirano tko će i na kakav način financirati te ustanove da bi one mogle zaista dokumentirati sjemensku robu štiteći ne samo interes organizacije koja ju izvozi nego i interes i ugled države. Treba imati u vidu da je izvoz sjemenske robe, kao i uvoz, podvrgnut vrlo velikim kolebanjima, što izaziva i veliku finansijsku nesigurnost za te ustanove, ukoliko bi bile finansijski zavisne o uslugama izvoznih organizacija.

Isto tako ne postoji nikakav zakonski regulativ u pogledu dokumentacije početnog sjemenskog materijala, na čijoj je vrijednosti obzirom na buduće reprodukcije zainteresirana zajednica u cjelini, a ne samo komuna i neposredni kupci robe. Momentano dokumentaciju kvaliteta početnog sjemenskog materijala vrše i lokalne ustanove, odnosno ustanove kod kojih nije provjerena stručna sposobnost i kvalifikacija kadrova ni laboratorijski uređaj, a većina tih ustanova je u velikoj mjeri finansijski ovisna o samim proizvođačima i proizvođačkim zadrudnim organizacijama, pa je u spornim slučajevima teško održavati objektivnost u radu na dokumentaciji kvaliteta sjemenske robe. Ovo isto važi i za dokumentaciju reproduktivnog sjemenskog materijala, koji je potreban u lokalnoj proizvodnji, jer i za taj materijal nema u pogledu ustanova, koje će ga dokumentirati, nikakvih zakonskih odredaba kojima bi se osiguravala finansijska nezavisnost ustanova, a time i objektivnost u njezinom radu. U velikoj većini slučajeva dokumentacija kvaliteta reproduktivne sjemenske robe vrši se šablonizirano u smjeru kretanja prema najslabijem otporu lokalnim organizacijama i sa tendencijom ubiranja što većih prihoda, dajući na taj način toj službi sasvim servisni značaj, a oduzimajući joj javni kontrolni značaj, što bi trebalo da bude u zemlji sa socijalističkim uređenjem.

U pogledu utvrđivanja normi kvaliteta sjemenske robe u prometu, one se neprestano moraju prilagođavati neposrednim iskustvima u proizvodnji i zbog toga bi trebalo da se donose, ispravljaju i mijenjaju često prema potrebi prakse na osnovu prijedloga neposredno zainteresiranih ustanova i organizacija, a da ih ne donose upravni organi koji u tom pogledu postupaju presporo i neelastično. Praksa je pokazala, da mnoge norme treba podvrgnuti češćoj korekturi i da treba neke norme ukidati, a u nekim slučajevima nove postavljati. Tako npr. treba postavljati posebne norme kvaliteta za početni sjemenski materijal, jer taj materijal mora biti odraz prvoklasne kvalitete, da bi se dobili jedinstveni rezultati ispitivanja na osnovu jedinstvenog kriterija i primjena metoda ispitivanja. Potrebno bi bilo da se njihova dokumentacija koncentrira u svakoj narodnoj republici u jednom zavodu, i to u zavodu koji bi ujedno imao i dokumentaciju sjemenske robe za izvoz. Time bi se dobio jedinstveni pregled preko količina i kvaliteta sjemenske robe kojom raspoložemo i koju bi mogli izvesti, i to na osnovu jedinstvene ocjene njezinih kvaliteta.

U vezi dokumentacije kvaliteta sjemenske robe treba još istaći nekoliko momenta. U prvom redu, poznata je činjenica da je vilinom kosom, tim opasnim čistim parazitom na poljoprivrednom bilju, zaražena gotovo cjelokupna ratarska površina Jugoslavije na kojoj se gaje krmne biljke. Zaraza je univerzalna i na žalost ne postoje nikakve sistematske mjere za suzbijanje i uništenje te zaraze. Sa druge strane, vitalnost jedne sjemenke viline kose je tolika da ona praktično ugrožava zdravstveno stanje biljaka na površini od nekoliko kvadratnih metara, pod povoljnim uvjetima razvitka, naročito u vlažnijim godinama. Zbog njezine vitalnosti i opasnosti potrebno je da se pri čišćenju sjemenske robe koju napada vilina kosa, a to su lucerna, djetelina, smiljkita, grahorica, lan i nekoje trave, a nalazimo je i u konoplji, krumpiru, rajčici itd., održavaju naročito stroge mjere pri čišćenju i da postavljene norme čistoće mogu jamčiti da se zaraza neće širiti kroz sjemensku robu. Zbog toga treba ne samo strogo ispitati čistoću sjemenske robe na vilinu kosu, a za to je potrebna naročita praksa i vještina, nego treba i ustanova koja će to vršiti biti sasvim finansijski nezavisna od organizacija kojima se vrši dokumentacija sjemenske robe na čistoću od viline kose. Kako je dosadašnja praksa pokazala da su lokalne ustanove suviše zavisne finansijski od lokalnih organizacija,

a sa druge strane ne raspolažu stalnim stručnim kadrom sa sigurnom praksom, trebalo bi i ovu vrstu dokumentacije izdvojiti za kontrolnu ustanovu koja će raspolagati dovoljnim, stalnim i iskusnim stručnim kadrom. Ona će u spornim slučajevima biti sasvim nezavisna i objektivna pri donošenju dokumentacije. Jasno je, da će se sa donošenjem i sprovođenjem propisa o suzbijanju i likvidaciji zaraze vilinom kosom moći postepeno uklanjati i sve stroge i naročite mjere pri dokumentaciji sjemenske robe, koju napada vilina kosa, kad se jednom postigne likvidacija zaraze vilinom kosom u pojedinim krajevima odnosno narodnim republikama, kao što je to slučaj u drugim naprednim državama.

Drugi naročiti slučaj, koji treba uzeti u obzir pri organizaciji dokumentacije kvaliteta sjemenske robe, jest ispitivanje sjemenskih kvaliteta trava i svega sjemena kod čijeg ispitivanja je potrebna naročita praksa i znanje, kao i specijalni laboratorijski uređaj za ispitivanje. Ispitivanje takvih vrsta sjemena trebalo bi prepustiti kontrolnim ustanovama, s jakim stručnim kadrom, koji se i inače bavi problematikom ispitivanja sjemenske robe. Ovamo spadaju i naročite vrste sjemena sa jednom ili više klica, kao što su Beta vrste, zatim vrste sjemena kojima se ni vrsta ni varijeteta ni sorta ne mogu sigurno laboratorijski odrediti (npr. Brassica vrste), nego u vegetativnim pokusima. Drugim riječima — za lokalne ustanove trebalo bi izričito nabrojiti vrste reproduktivnog sjemena, koje bi se dale njima na ispitivanje i dokumentaciju, bez štete za solidnost i objektivnost rada. Sve ostalo sjeme trebalo bi odrediti za dokumentaciju samo takvim kontrolnim ustanovama koje se bave naučnim i stručnim izučavanjem metodike ispitivanja dotične vrste sjemena, i tako su u toku primjene najnovijih provjerenih metoda ispitivanja. Ovako je organizirana služba ispitivanja i dokumentacije sjemenske robe u svim naprednim zemljama. Tako npr. zemlje s vrlo naprednim sjemenarstvom, kao što su Danska, Holandija, Francuska, Austrija, Velika Britanija, Švedska, Norveška, imaju po jednu centralnu ustanovu s naprijed izloženim zadacima, koja, osim toga, vodi i kontrolu sortnih kvaliteta putem vegetativnih pokusa s početnim sjemenskim materijalom, a ispitivanje i dokumentacija ostalog reproduktivnog sjemenskog materijala ostavljena je na ispitivanje lokalnim ustanovama, koje su ponegdje i privatnog karaktera, što zavisi i o principima javne kontrole u dotičnoj zemlji.

U Srbiji, Hrvatskoj i Vojvodini postoji uz centralne ustanove i niz lokalnih i rajonskih ustanova za ispitivanje sjemena. Trebalo bi podvrgnuti temeljitoj reviziji organizaciju sjemenske kontrolne službe, da se vidi koje bi od tih ustanova mogle vršiti kontrolne zadatke s početnim odnosno reproduktivnim sjemenskim materijalom, a koje bi mogle poslužiti kao servisne ustanove, da bi se sjemenska kontrolna služba i kod nas podigla na nivo naprednih država. Pri tome treba polaziti od stvarnih potreba prometa sjemenske robe, zatim od sposobnosti svake pojedine ustanove da vrši zadatke na potrebnom stručnom i tehničkom nivou.

Premá tome, trebalo bi formirati sjemensku kontrolnu službu za dokumentaciju sortnih i sjemenskih kvaliteta onih kategorija i vrsta sjemenske robe, za čiji je kvalitet zainteresirana zajednica kao cjelina (sjemenska roba pri izvozu i uvozu, početni sjemenski materijal — za centralne ustanove, a kontrolni testovi za vilinu kosu i dokumentacija svih vrsta sjemenske robe, koja traži naročito stručno znanje i praksu i čija problematika ispitivanja donosi nove metode — za sve kontrolne ustanove, bez obzira da li su centralne ili rajonske). Dokumentaciju kvaliteta ostalih kategorija i vrsta reproduktivne i nesortne sjemenske robe mogle bi vršiti i lokalne ustanove na servisnoj osnovi (npr. poljoprivredne stanice). Kontrolu i nadzor proizvodnje reproduktivne sjemenske robe mogli bi vršiti ovlašteni stručnjaci ustanova za sjemensku kontrolu, kao i servisnih ustanova za ispitivanje sjemena, koji bi dobivali ovlaštenja od kotarske poljoprivredno-šumarske komore na osnovu utvrđivanja njihovih stručnih kvalifikacija i opremljenosti ustanove s odgovarajućim laboratorijskim uređajem od strane republičkog inspeksijskog organa. Cjelokupnu problematiku nadzora proizvodnje sortne sjemenske robe trebalo bi postaviti na stroge kriterije, koji bi omogućili da rezultati tog nadzora mogu dati realnije ocjene prave sortne kvalitete sjemenskog materijala nego što su davale dosada. Isto tako, trebalo bi ostaviti organizacijama, koje su zainteresirane za taj nadzor proizvodnje zbog stavljanja u promet sjemenske robe, da mogu slobodno birati ovlaštenog stručnjaka, koji će vršiti taj nadzor. Tako bi njihova odgovornost za kvalitetu sjemenske robe u prometu bila realnija, a među stručnjacima bi se izazvala zdrava konkurencija. Isto tako bi trebalo, osim kod početnog sjemenskog materijala i kod sjemenske robe

pri uvozu i izvozu, ostaviti organizacijama slobodan izbor koju će ustanovu za sjemensku kontrolu, odnosno servisnu ustanovu za ispitivanje sjemena odabrati da im izvrši dokumentaciju kvaliteta sjemenske robe određene za promet.

U pogledu službe informativnog ispitivanja kvaliteta naturalne sjemenske robe, koja se otkupljuje u cilju dorade ili je proizvedena u vlastitoj režiji, trebalo bi odrediti da sve organizacije, koje doraduju sjemensku robu za promet, mogu ispitivati njezin kvalitet i u vlastitom laboratoriju za ispitivanje sjemena ili u ovlaštenom laboratoriju. Ako se radi o laboratoriju koji je osnovalo udruženje proizvođača (npr. poljoprivredna dobra), moglo bi se takvom laboratoriju dati i ovlaštenje servisne ustanove za ispitivanje sjemena ako ispunjava uslove. Isto tako, mogle bi se servisne laboratorije za ispitivanje sjemena proglasiti da mogu izdavati punovažne dokumente o kvaliteti bagatelnih partija reproduktivne i nesortne sjemenske robe određenih vrsta kultura koja nije prodana u protekloj prodajnoj sezoni, a inače potpada pod kontrolno ispitivanje.

Inspeksijska služba u sjemenarstvu trebala bi obuhvatiti ne samo zakonitost rada u sjemenarstvu prema postojećim propisima, nego bi morala imati uz regulativni i instruktorski karakter u pravcu tehničkog i stručnog osposobljavanja sjemenske službe.

Zakon o prometu sjemenske robe postavlja inspeksijsku službu sasvim odvojeno od kontrolne službe. Inspekcija vrši samo zaštitu zakonitosti pri dokumentaciji sjemenskih kvaliteta u prometu, a ta služba je isključivo ostavljena općinskim organima. U praksi se pokazalo, da je ta zakonska odredba sasvim nerealna i da je promašila svrhu, tj. niti su postavljeni inspeksijski organi niti se ta služba vrši. Potrebno je istaći, da do 1961. g., računajući od godine 1954. otkad je zakon stupio na snagu, Zavod za ispitivanje sjemena u Zagrebu nije od inspeksijskih organa dobio na ispitivanje više od dvanaest uzoraka sjemena. Zapravo pri organizaciji komunalnih službi nije se našlo sredstava za službenike koji bi vršili službu inspekcije u poljoprivredi, ili se inspekciji u sjemenarstvu nije pridavala nikakva pažnja. Prema tome, praksa je dokazala, da služba inspekcije u sadašnjoj fazi razvitka još ne daje efekat koji joj je namijenjen. Inspeksijsku službu mogu vršiti uspješno samo takvi organi koji bi organizaciono i politički bili sasvim nezavisni od organizacija čiji rad nadziru, koji bi čvrsto stajali financijski i koji bi bili na dovoljno stručnoj visini da mogu donositi autoritativne i objektivne odluke. Zato se predlaže da se inspeksijska služba u sjemenarstvu objedini s kontrolnom službom, i da je vrše službenici ustanova za sjemensku kontrolu pod uvjetom da se ustanove koje vrše tu službu organiziraju po principima i na način koji je ovdje iznesen. Prema tome, bilo bi najpraktičnije da se rukovodeće stručne osobe centralne republičke ustanove za ispitivanje sjemena postave kao republički inspektori u sjemenarstvu s ovlaštenjem republičkog izvršnog vijeća.

U pogledu organa inspekcije u komunama trebalo bi tu službu urediti tako, da kotarski odnosno općinski narodni odbor imenuje, tj. ovlasti jednoga od rukovodećih ili stručnih službenika lokalne odnosno rajonske ustanove za sjemensku kontrolu, inspektorom, koji bi morao da ima odgovarajuću izobrazbu na seminaru, koji će organizirati centralna ustanova za sjemensku kontrolu. On bi uzorke sjemena, uzete pri vršenju inspekcije, slao pod šifrom na ispitivanje.

Način financiranja ustanove za sjemensku kontrolu, koja bi vršila inspeksijsku službu, trebao bi se temeljiti na principu samostalnog financiranja od prihoda usluga za ispitivanje i dokumentaciju sjemenske robe sa jedne strane, i da prima redovite dotacije iz republičkog odnosno komunalnih budžeta za podmirenje personalnih i materijalnih izdataka inspeksijske službe.

2. PROBLEMI DORADE I PROMETA SJEMENSKE ROBE

Kroz posljednjih šesnaest godina prošla je organizacija prometa sjemenske robe nekoliko faza.

U fazi administriranja privrede osnovna briga prometnih organizacija bila je ostvarenje plana prometa po količini koja bi zadovoljavala najnužnije potrebe poljoprivrede, pri čemu je kvaliteta sjemenske robe igrala sasvim podređenu ulogu, jer su manjkala tehnička sredstva, skladišni prostor i kadrovi. Organizacioni oblici službe prometa sjemenske robe išli su od krute republičke centralizacije (za izvoz

i uvoz postojalo je čak savezno poduzeće) postepenoj decentralizaciji organizacija po kotarevima u najjačim proizvodnim područjima. Ipak se u Narodnoj Republici Hrvatskoj već iz početka ispoljila tendencija specijalizacije organizacija po grupama kultura (u Osijeku poduzeće »Oranica«, u Zagrebu »Vrt«, u Koprivnici »Livada«), što svjedoče i imena poduzeća. Međutim, u toj tendenciji održalo se do 1961. g. samo poduzeće »Vrt« u Zagrebu, sa svojom specijalizacijom u prometu povrtnog sjemena i sjemenskog krumpira, dok kod drugih organizacija nije došla do izražaja specijalizacija u prometu sjemenske robe.

U fazi postepenog ukidanja administracije nad organizacijama prometa sjemenske robe i njihovog osamostaljivanja možemo konstatirati da su se uglavnom vezale na zadružni sektor, pri čemu su i opće poljoprivredne zadruge sa hiljadama parcela privatnog sektora proizvodile sjemensku robu, ali kad se uvidjelo da je nemoguće pod tim uvjetima održavati egalizaciju i jedinstveni kvalitet sjemenske robe niti za taj kvalitet pružiti ikakvu garanciju, počelo se sa proizvodnjom isključivo na zadružnim ekonomijama i poljoprivrednim dobrima, što je dalo bolje rezultate. Kako su se u tom razdoblju ispoljile monopolističke tendencije u odnosu prema proizvođačima od strane poduzeća, koja su robu dorađivala za promet, prešlo se na njihovo poslovno udruživanje sa zadrugama i konačno na njihovo osamostaljivanje u trgovačkim poslovima. Zajednička je karakteristika u svim tim reorganizacijama da je neprestano fluktuirao stručni kadar prema organizacionoj formi, što se odrazilo u kolebanju i padanju kvalitete rada, a o nekoj čvršćoj stručnoj specijalizaciji kadra nema ni govora dokle god nije došlo do veće samostalnosti organizacije. U tom slučaju opaža se tendencija sve većeg i čvršćeg ugovornog povezivanja s proizvođačima sjemenske robe, premda je to povezivanje u većini slučajeva šablonizirano, a stručnu pomoć proizvođačima daju samo one organizacije koje raspolažu kvalitetnim stručnim kadrom. Ipak, kod većine organizacija, koje se bave prometom sjemenske robe, zapaža se slaba stručna sprema rukovodećeg kadra. Istovremeno se zapaža, da je samostalno privredno poslovanje socijalističkih dobara izazvalo potražnju sposobnih i samostalnih stručnih kadrova, čiji su lični dohoci time znatno narasli, pa je to još više smanjilo sposobni stručni kadar u organizacijama koje se bave prometom sjemenske robe. Jedan od razloga rasipanja stručnih kadrova u tim organizacijama jeste i taj što se gotovo ni jedna od tih organizacija nije odlučila za specijalizaciju trgovine na osnovu dugoročnog ugovornog povezivanja s proizvođačima određenih grupa kultura, kao što je to slučaj u svim naprednim zemljama. Radi toga, kod nas još uvijek prevladuje mišljenje da je proizvodnja sjemenske robe samostalan faktor, gotovo nezavisan o prometu i obratno. Zato kod nas proizvodnja sjemenske robe u većini slučajeva podmiruje lokalne potrebe, a trgovina uopće ne poznaje tržište kao cjelinu, niti su joj dobro poznati problemi i troškovi proizvodnje sjemenske robe osobito one kvalitetnije. Trgovački poslovi sklapaju se bez dublje analize proizvodnje i tržišta i bez ozbiljnih kriterija. U međunarodnom prometu je kolaboracija na duži vremenski period s proizvođačima i trgovcima u drugim zemljama tek na početku. Mi danas stojimo još uvijek pred činjenicom da se otkupne cijene djetelinskog sjemena formiraju na lokalnim tržištima, na kojima među individualnim proizvođačima naturalno i zaraženo sjeme važi kao sjemenska roba za sjetvu, pri čemu je tom sjemenu, uslijed nabijanja cijena pri otkupu od strane poduzeća iz drugih rajona i narodnih republika toliko narasla cijena da bi cijena očišćene sjemenske robe bila znatno viša od cijene koju nude na međunarodnom tržištu. Radi toga je ove godine onemogućen izvoz djetelinskog sjemena iz Jugoslavije. Jasno je, da tim anarhičnim pojavama treba učiniti kraj i sjemensku proizvodnju učvrstiti na bazi tačno ugovorenih agrotehničkih mjera i kalkulacije proizvodnih troškova, dakle na način kojim će se proizvodnja i promet sjemenske robe djetelina stabilizirati na čvršćoj osnovi. Pri tome trgovački poslovi moraju dobiti sve dugoročniji karakter s temeljitim analizama proizvodnje i tržišta, pri čemu će tendencija na specijalizaciju u proizvodnji izazvati i učvršćenje stručnih kadrova u toj proizvodnji i time garantirati sve bolji kvalitet i plasman sjemenske robe.

Cijene sjemenske robe morale bi biti odraz njezine faktične sortne i sjemenske kvalitete. Prema tome, ne samo sortna nego i upotrebna vrijednost sjemenske robe, koja rezultira iz podataka o čistoći i kljavosti, morala bi naći svoj odraz u cijeni

robe. Sve dotle dok cijene sjemenske robe predstavljaju šabloniziranu vrijednost nekog dokumenta i dok ona ne predstavlja realnu vrijednost sjemenske robe, cijena sjemenske robe neće odigrati korisnu ulogu u razmjeni između prodavaoca i kupca.

Zakon o prometu sjemenske robe iz 1954. godine, odigrao je korisnu ulogu jer je obvezao privredne organizacije na dokumentaciju sjemenske robe, ali u sadašnjoj fazi u kojoj se nalazimo to više nije dovoljno, jer treba da krećemo naprijed ne samo u količini proizvodnje nego i u kvaliteti sjemenske robe u prometu. Zato bi trebalo donijeti i nove zakonske instrumente kojima će se regulirati obaveze i prava organizacija koje stavljaju sjemensku robu u promet, zatim kojima će se sistemom proizvodnje i osiguranjem njezinih sortnih i sjemenskih kvaliteta na bazi njihove specifičnosti unapređivati i poboljšavati proizvodnja i promet sjemenske robe. Možemo konstatirati da tehnička opremljenost organizacija, koje se bave proizvodnjom i prometom sjemenske robe napreduje, da se gradi sve više skladišta, sušara i čistionica sjemena, ali naprijed spomenute slabosti u stručnom rukovanju sa sjemenskom robom postoje i dalje zbog pomanjkanja tehničkih propisa i stručnih kadrova koji rukuju sjemenskom robom.

U pogledu jamstva, koje daju organizacije koje stavljaju sjemensku robu u promet, kupcima za kvalitet robe, trebalo bi tim organizacijama i omogućiti da kod reproduktivnog sjemenskog materijala, kao i kod sjemenske robe, koja se dokumentira putem servisnih laboratorija, mogu direktno i stvarno davati jamstva kvalitete na taj način, što bi im se dalo pravo da mogu izabrati bilo stručnjaka koji će vršiti nadzor proizvodnje i izdati o tome dokumenat, bilo servisnu laboratoriju koja će izdati dokumenat o kvaliteti sjemenske robe. Osim toga, trebalo bi usvojiti načelo da svaka organizacija koja stavlja sjemensku robu u promet, izvrši i plombiranje svojom plombom, koja će se staviti na vreću uz plombu koju će na nju staviti ustanova koja izdaje dokumenat o kvaliteti. Uzorci koji se vade iz sjemenske robe u cilju ispitivanja i dokumentacije, trebaju se vaditi u prisutnosti predstavnika privredne organizacije, a dio svakog uzorka da se ostavi pod pečatom i samoj organizaciji za slučaj spora s kupcem robe. Kvalitet ovog uzorka morao bi biti pred sudom mjerodavan za odgovornost privredne organizacije koja stavlja sjemensku robu u promet.

Usljed toga što pitanja jamstva za sjemensku robu nisu regulirana Zakonom o prometu sjemenske robe na jasan i precizan način, dolazi često pred sudovima u dilemu pitanje odgovornosti prodavaoca za kvalitet sjemenske robe koja, iz bilo kojih razloga nije nikla poslije sjetve, a dobila je prema zakonu propisane dokumente o ispravnosti kvaliteta. U naprednim zemljama ovo je pitanje riješeno na jednostavan način tako da se prije svega zakonom propiše u kojem roku se kvalitet sjemenske robe može utužiti, a za kvalitet sjemenske robe nije mjerodavan ishod i rezultat sjetve nego kvalitet kontrolnog uzorka koji je izvađen iz dotične partije sjemenske robe i koji se čuva pod zapečaćenim omotom na način predviđen u zakonu. Na sličan način trebalo bi i kod nas donijeti odgovarajući propis, bez koga nema za prodavaoca sjemenske robe dovoljno pravnih sigurnosti. Drugim riječima — prodavalac snosi riziko za sjemensku robu na osnovu zakonski utvrđenih dokumenata i formalnosti, a kupac mora da snosi sav riziko u proizvodnji koji je posljedica klimatskih i ekoloških faktora u razvitku biljke. Ujedno treba prestati sa diranjem i prisiljavanjem proizvođača na način koji izaziva politički problem kad je u pitanju snošenje rizika za negativne rezultate u proizvodnji. Proizvodnja sjemenske robe, ako želimo da postane kvalitetna, mora biti rezultat inicijative samih proizvođača i njihove pune odgovornosti.

3. PITANJE SJEMENSKIH REZERVI I FONDOVA ZA UNAPREĐENJE SJEMENARSTVA

Sjemenske rezerve trebaju služiti podmirenju manjkova sjemenske robe u slučaju nerodice i drugih elementarnih nepogoda. Riziko, koji se nameće nabavkom sjemenskih rezervi, treba da snosi prvenstveno državna zajednica, a u poslovima čuvanja sjemenskih rezervi i organizacija odgovorna za rukovanje sjemenskom rezervom. U razdoblju administriranja privrede bilo je sasvim nepravilno da se pojedinim organizacijama nametne nabavka i plasiranje svih planiranih količina sjemenske robe koje su na osnovu odozgo razrađenog plana bile potrebne za sjetvu.

bez obzira da li će specifični uvjeti kočiti plasiranje te robe na tržištu. Ako je dio nabavljene sjemenske robe ostao neprodan, onda je sav teret i riziko ostao na organizaciji, pa smo bili svjedoci financijske propasti mnogih takvih organizacija bez njihove krivnje. Čim, dakle, zajednica (npr. perspektivnim planom proizvodnje, upravnim organima ili preko poljoprivredne komore) odozgo postavlja zadatak, koji ne proizlazi iz ocjene radnog kolektiva i uprave organizacije, mora se usvojiti pravilo da je za izvršenje takvih zadataka odgovorna ona organizacija ili organ zajednice koja te zadatke postavlja, i da ona mora snositi sav riziko neplasiranja tih količina sjemenske robe na tržištu koje se moraju smatrati sjemenskom rezervom.

Sjemenske rezerve momentano vodi Savezna uprava državnih rezervi, dakle organ državne uprave. Način rada te uprave sa sjemenskim rezervama je taj, da ih ona daje na čuvanje organizacijama koje raspolažu skladišnim prostorom s time da se one brinu za pravilan smještaj i čuvanje robe. Onaj dio sjemenskih rezervi, koji bi trebalo zamijeniti novoprodučenom robom, uprava nudi na prodaju organizaciji koja robu čuva ili je obvezuje da ju proda. Međutim, kako svaka organizacija smatra nužnim da najprije plasira svoju robu na tržište, a poslije toga robu iz sjemenske rezerve, događa se da zbog toga roba iz rezervi, koja ostaje neplasirana, postane neključava i onda nastaje zbog nje spor, jer uprava sjemenskih rezervi neće da snosi riziko neplasiranja stare robe iz rezervi. Jasno je, da bi trebalo donijeti preciznije Pravilnik o nabavci, rukovanju i plasiranju sjemenske robe iz rezervi, kao i propise o rukovanju s kreditima iz kojih se nabavlja takva roba. Politiku nabavke i plasiranja sjemenskih rezervi trebalo bi prilagoditi stvarnim potrebama na saveznom i republičkom nivou. U vođenju politike sjemenskih rezervi trebalo bi nabavljati te rezerve u rodnim godinama s kvalitetnim prirodnima, a rezerve na saveznom nivou trebale bi snabdijevati poljoprivredu u godinama sa slabim i nekvalitetnim prinosima sjemenske robe, dok bi sjemenske rezerve na republičkom nivou morale snabdijevati poljoprivredu za slučaj elementarnih nepogoda koje su specifične u pojedinim područjima narodne republike. Sjemenske rezerve na lokalnom nivou trebalo bi da se predvide samo za sasvim specifične slučajeve jednog područja (npr. za inudaciono područje u slučaju poplava).

Prema tome, struktura formiranja i korištenja sjemenskih rezervi razlikuje se od strukture javnih rezervi drugog materijala, pa bi trebalo rukovanje sa sjemenskim rezervama sasvim odvojiti od ostalih rezervi i predati organizaciji proizvođača sjemenske robe, konkretno poljoprivredno-šumarskim komorama i njihovom savezu. Poljoprivredno-šumarske komore najbolje su upoznate s problematikom potreba sjemenskih rezervi i one mogu pravilnije i elastičnije nabavljati, čuvati i intervenirati sa sjemenskim rezervama gdje su one najpotrebnije.

Financijska sredstva za formiranje fondova sjemenskih rezervi mogla bi pritijecati iz dijela doprinosa koji pripadaju federaciji, odnosno narodnoj republici, ili komunama kod raspodjele ukupnog prihoda organizacija koje se bave prometom sjemenske robe, kao i prometom sjemena koje služi za ljudsku i stočnu hranu i industrijsku preradu. K tome bi mogla pritijecati financijska sredstva i od izdvajanja određenog iznosa po 1 kg te robe kod prvog stavljanja u promet iz razlike u cijeni. Tim sredstvima mogao bi raspolagati i upravljati u federaciji upravni odbor Saveza poljoprivredno-šumarskih komora, u narodnoj republici i autonomnim područjima upravni odbor republičke odnosno autonomne poljoprivredno-šumarske komore, a u komuni upravni odbor poljoprivredno-šumarske komore kotara. Angažiranje sredstava za nabavku pojedinih vrsta sjemenskih rezervi trebao bi Savez poljoprivredno-šumarskih komora koordinirati s republičkim komorama, a republičke komore s kotarskima.

Iz sredstava određenih za sjemenske rezerve trebalo bi jedan dio odvojiti i za druge svrhe kojima se unapređuje sjemenarstvo, kao za premiranje odgajivača sorti i najboljih proizvođača sjemenske robe i sjemena za ljudsku i stočnu hranu, financiranje introduktivnih pokusa sa sortama i hibridima, usavršavanje stručnih kadrova za sjemenarstvo, nabavka naročite opreme za potrebe sjemenarstva i sjemenske kontrolne službe i slično. Raspodjelom sredstava iz fondova sjemenskih rezervi trebao bi da upravlja odbor stručnjaka imenovan od Saveza poljoprivredno-šumarskih komora, odnosno republičke, odnosno kotarske komore, a raspodjelu i korištenje sredstava fonda trebao bi da odobri upravni odbor Saveza komora odnosno komore.

Uvođenje naprijed navedenog sistema pribavljanja finansijskih sredstava i njihovog korištenja za potrebe sjemenarstva osigurat će da briga zajednice za specifične potrebe sjemenarstva prestane imati kampanjski karakter kao do sada i da dobije karakter čvrstog i stalnog sistema na unapređenju sjemenarstva.

4. ZAKLJUČAK:

Iz ovoga izlaganja može se doći do slijedećih konkretnih zaključaka:

1. Sadašnje stanje sjemenarstva kod nas je neuređeno i ne odražava sistem koji bi davao jasne perspektive za stalno poboljšavanje kvaliteta sjemenske proizvodnje i osiguranje tih kvaliteta.

2. Zbog toga bi trebalo pristupiti zakonskom reguliranju osnovnih postavki sistema u sjemenarstvu na saveznom nivou, a naročito bi trebalo u smislu izloženog materijala učiniti slijedeće:

- odrediti pravne regulative na promet sortnom i nesortnom sjemenskom robom,
- precizirati i proširiti ovlaštenja i rad Savezne sortne komisije u pogledu priznavanja i registracije sorti i hibrida i određivanja metoda kojima se utvrđuje standard njihovog kvaliteta u pokusima,

- urediti prava i obaveze oplemenjivača sorti i hibrida,
- odrediti po narodnim republikama, stručne organe koji će vršiti priznavanje početnog sjemenskog materijala, njihova prava i obaveze,
- odrediti načela priznavanja početnog i reproduktivnog sjemenskog materijala,

- uvesti sortne liste po narodnim republikama i odrediti načela unošenja i brisanja sorti i hibrida u sortnu listu,

- uvesti obaveznu registraciju proizvođača sjemenske robe,
- odrediti ustanove za sjemensku kontrolu u međunarodnom prometu sjemenske robe i odrediti zadatke i ovlaštenja centralnih i rajonskih ustanova za sjemensku kontrolu, kao i lokalnih servisnih ustanova za ispitivanje sjemena,

- propisati inspeksijsku službu u sjemenarstvu u proizvodnji, smještaju, čuvanju, doradi i prometu sjemenske robe po principu zaštite zakonitosti, instruktaze i regulative i propisati ovlaštenja rukovodećim službenicima ustanova za sjemensku kontrolu za vršenje inspeksijske službe, u svojstvu republičkih odnosno komunalnih inspektora u sjemenarstvu,

- utvrditi načela i način dokumentacije kvaliteta sjemenske robe u prometu, te prava i obaveze organizacija koje stavljaju sjemensku robu u promet,

- ovlastiti Savez poljoprivredno-šumarskih komora na donošenje normi kvaliteta sjemenske robe u prometu na osnovu zajedničkog prijedloga centralnih ustanova za sjemensku kontrolu,

- ovlastiti Savez poljoprivredno-šumarskih komora na donošenje propisa o smještaju, čuvanju i doradi sjemenske robe za promet,

- odrediti stručne kvalifikacije radnika koji rukuju sjemenskom robom, odrediti mjere za njihovo stručno osposobljavanje, kao i obaveze organizacija koje se bave smještajem, čuvanjem i osposobljavanjem sjemenske robe za promet u pogledu stručnog osposobljavanja radnika,

- odrediti osnivanje fondova za unapređenje sjemenarstva, odrediti sredstva za njihovo financiranje, propisati vršenje njihove raspodjele i korištenja kao i upravljanje tim fondovima.

3. Na osnovu saveznih postavki o uređenju sjemenarstva, narodne republike bi pravno razradile materiju koja se odnosi na primjenu i dopunu saveznih odredaba, kao i na specifičnosti potreba za narodnu republiku.